

СУБКУЛЬТУРИ В СТУДЕНТСЬКИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Статтю присвячено з'ясуванню особливостей функціонування феномену субкультур у сучасному студентському середовищі. На основі результатів масового соціологічного опитування зафіксовано тенденції легалізації та легітимації субкультур у студентському середовищі та визначено їх функціональну роль як засобу самоідентифікації молодого людини.

Ключові слова: *молодь, субкультури, коло спілкування, самоідентифікація.*

Статья посвящена выяснению особенностей функционирования феномена субкультур в современной студенческой среде. На основе результатов массового социологического опроса зафиксированы тенденции легализации и легитимации субкультур в студенческой среде и определена их функциональная роль как средства самоидентификации молодого человека.

Ключевые слова: *молодежь, субкультуры, круг общения, самоидентификация.*

Abstract. The article is devoted to the elucidation of the functioning of the phenomenon of subcultures in the modern campus. Based on the results of mass survey reported trends legalization and legitimization of subcultures among students and define their functional role as a means of identification of the young man.

Key words: *youth, subculture, circle of communication, identit.*

Хоча саме поняття «субкультура» визначається через порівняння з культурним мейнстрімом, у загальній сукупності досліджень, присвячених феномену субкультур, можна виокремити одну головну течію – молодіжні субкультури. Не випадково у визначенні поняття «субкультура» робиться іноді спеціальне уточнення. Так, у соціологічній енциклопедії читаємо, що це «особлива форма організації людей (найчастіше молоді) – автономне цілісне утворення всередині пануючої культури, яке визначає стиль життя і мислення її носіїв, що відрізняється своїми звичаями, нормами, комплексами цінностей і навіть інститутами» [1, 1003].

Проблематика молодіжних субкультур має тривалу історію досліджень у соціології, започатковану представниками Чиказької школи (Ф. Трешер, П. Кресі та ін.) і розвинуту у межах структурно-функціоналістського підходу (Р. Мертон, А. Коен, Р. Клоурд, Л. Олін та ін.) насамперед у дослідженнях девіантної поведінки. Дослідження молодіжних субкультур з позицій немарксистського підходу організували в британській соціології (Дж. Кларк, Т. Джеферсон, М. Брейк, П. Уїліс, Д. Хеддідж та ін.). Розгляд молодіжних субкультур як контркультур було започатковано Т. Розаком і розвинуто Ч. Рейзом. Серед сучасних дослідників варто відмітити праці Е. Бенета, М. Фізерстоуна, С. Редхеда, Д. Магглтона, а також праці сучасних російських

дослідників цієї проблематики Т. Щепанської, З. Сикевич, К. Соколова та ін. Специфіка переважної більшості досліджень молодіжних субкультур полягає, окрім іншого, й у використанні переважно якісних методів дослідження. Бракує кількісних даних, які б дали можливість оцінити реальну розповсюдженість цього явища та визначити ставлення до нього молодіжного загалу. Вирішенню зазначеного завдання і присвячено цю статтю.

Метою дослідження є спроба бодай у першому наближенні з'ясувати особливості реального функціонування феномену субкультур у сучасному студентському середовищі. Теоретичним підґрунтям є функціоналістський підхід, ґрунтовну розробку якого було здійснено Ш. Ейзенштадтом у класичній праці «Від покоління до покоління» [2].

За Ш. Ейзенштадтом, молодіжна культура здійснює функцію керування переходом від статусу дитини до статусу дорослого. У примітивних суспільствах цю функцію виконує переважно сім'я, проте в сучасних індустріальних суспільствах існує структурний розрив між сім'єю та соціально-економічною системою, в якій молода людина має посісти своє місце. До нових соціальних інститутів, які повинні підтримувати різні аспекти процесу соціалізації, належить і молодіжна культура.

Молодь прагне набути відчуття стабільності, щоб компенсувати соціальний досвід змін. Вона також намагається підсилити відчуття власної гідності, аби компенсувати відсутність соціального досвіду влади. Хоча суспільство і створює спеціальні інститути для молоді, вони зазвичай не контролюються самою молоддю. Молодіжна культура (у різних субкультурних формах) забезпечує чіткість ціннісних орієнтирів та поведінкових норм, яких молодь має дотримуватися, незважаючи на реакції зовнішнього оточення [2].

Спробуємо насамперед оцінити рівень загальної поширеності феномену, визначити міру контактування молоді з субкультурними спільнотами. Практично єдину соціологічну оцінку того, наскільки молодіжні субкультури «помітні» в студентському середовищі, здійснено в Україні у межах проекту «Становище студентської молоді», проведеного Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді разом з Українським інститутом соціальних досліджень у грудні 2008 року.

Автори дослідження в зверненні до респондентів констатували існування численних молодіжних груп, членів яких об'єднує спільність інтересів, стилю життя, і попросили визначити, чи є серед наведеного переліку такі, що близькі опитуваним. Виявилось, що близькими для себе вважають ті чи інші молодіжні субкультури лише 10% опитаних. Загальна картина виглядає так (табл. 1).

Виходячи з наведених даних, проблема впливу молодіжних субкультур на молодь взагалі може здатися штучною. Як бачимо, реально відчуває близькість до них незначна частка українського студентства. Зокрема, вважають себе повноправним членом певної групи лише 2,4% від загальної кількості опитаних. Дані цього дослідження також показують, що на питання, в чому саме полягає зазначена близькість, 4,7% відповіли, що спілкуються з членами таких груп, 4,3% відмітили збіг власних інтересів і цілей з цілями та інтересами відповідних груп, на симпатію до групи послалися 3,9%, стільки ж зазначили подібність норм та цінностей названої групи до власних (3,9%). Проте не

забуваймо, що автори відштовхувалися саме від визначення груп як близьких до респондента, а отже, сам формат запитання звужував можливості для аналізу субкультурних впливів на молодь.

Загалом даних соціологічних досліджень, які б виявляли реальну залученість молоді до певних молодіжних субкультур, небагато. Проте російські соціологи, які вивчають неформальні молодіжні групи, спираючись на результати масових опитувань московських старшокласників, показали, що кількість тих, які розглядають себе серед якихось неформальних груп, швидко зростає. Так, у 2002 році засвідчили свою належність до таких груп 23,1% учнів 9–11-х класів, а у 2005 році позитивну відповідь на це запитання дав практично кожен другий опитаний (47,6%) [3]. Як бачимо, різниця з українськими даними досить відчутна, проте пряме порівняння результатів цих досліджень неможливе, зважаючи принаймні на три обставини. По-перше, через різний вік учасників опитування: підлітки ідентифікують себе з неформальними групами загалом частіше, ніж молодь старшого віку. По-друге, через місце проведення дослідження: чим більший населений пункт, тим більшим є субкультурне розмаїття, причому найрізноманітніші і найпоширеніші вони саме у мегаполісах, до яких належить і Москва [4]. По-третє, не було прямої відповідності у переліках неформальних груп. У московському опитуванні зазначено більше груп, причому найчастіше підлітки зараховували себе до групи екстремалів, ґрунтуючись на своїх спортивних уподобаннях (скейт, ролики тощо).

Отже, суперечливість отриманих у різних дослідженнях оцінок поширеності молодіжних субкультур та неоднозначності даних щодо їхнього впливу на молодь свідчили про доцільність вивчення цієї проблеми в студентському середовищі КНУКіМ. Зважаючи на сам профіль навчального закладу та його столичне розташування, тут можна було очікувати на певне збільшення «масштабу» феномену субкультур. Тому припустивши, що безпосередньо до субкультурних спільнот належатиме незначна кількість респондентів, індикатором було обрано не входження до відповідних спільнот, а контакти з представниками молодіжних субкультур та привабливість тієї чи іншої субкультури для молоді. Відповідно респонденти мали відповісти на запитання: «Чи є серед Ваших друзів, знайомих представники молодіжних субкультур?» і «Чи є серед названих субкультур такі, що подобаються Вам особисто?»

Потім респонденти повинні були визначитися щодо кожної із субкультур, пропонованої у доданому переліку. Зважаючи на складність формування переліку субкультур з огляду на їхнє розмаїття та тенденцію до виникнення все нових явищ, у нашому дослідженні перелік було створено в ході попереднього опитування самих студентів університету. Загалом до нього було включено 22 позиції (в загальноукраїнському опитування студентства їх було 15, в опитуванні московських підлітків – 14). Крім традиційно повторюваних у всіх переліках рокерів, реперів, готів, до нашого переліку увійшли такі узагальнювальні категорії, як «фани спортивних напрямів або команд», «фани музичних напрямів або груп», «члени інтернет-спільнот за інтересами», а також деякі порівняно нові субкультурні утворення, наприклад, «прихильники флешмобу».

Результати опитування підтвердили попереднє припущення стосовно досить високого рівня долученості студентів КНУКіМ до субкультурних спільнот (табл. 2).

Виявилося, що не мають друзів чи знайомих серед представників тих чи інших молодіжних субкультур або вагалися з відповіддю лише чверть (24,4%) опитаних. Очевидно, що дані всеукраїнського опитування студентів, згідно з якими факт близькості до субкультурних спільнот відчували лише 10,1% респондентів, не дає можливість оцінити включеність представників цих субкультур у реальні взаємодії. Попри незначну кількість, члени цих груп «помітні» і входять до кола спілкування досить значної частини студентства КНУКіМ. Певною мірою це пояснюється самою специфікою вишу. Не дивно, що репери та клабери більшою мірою сконцентровані саме там, де відбувається спеціалізована підготовка фахівців, пов'язаних із музичною культурою. Водночас дією цього чинника навряд чи можна пояснити знайомство помітної частини студентів з емо чи готами. Загалом можна констатувати, що наше дослідження виявило наявність розмаїтого субкультурного контексту кола спілкування студентства, що дає можливість відслідкувати ті реальні моменти, які пов'язані з функціонуванням субкультурних спільнот.

До таких віднайдених реалій потрібно віднести насамперед гендерні особливості у субкультурному контексті. Виявилося, що хлопці тісніше пов'язані з субкультурними спільнотами (табл. 3).

Зважаючи на те, що загальна кількість хлопців серед опитаних становила 279 осіб, для аналізу було обрано лише ті групи, знайомство з представниками яких декларувало більше ніж 20% опитаних хлопців. Якщо порівняти ці дані з відповідними даними про дівчат, можна помітити кілька цікавих відмінностей. По-перше, і серед хлопців, і серед дівчат головні пріоритети однакові. На найвищих позиціях – спортивні та музичні фани, репери та клабери. По-друге, дівчата загалом контактують з представниками субкультурних груп меншою мірою. Серед них взагалі не мають спілкування з такими групами чверть опитаних (24,6%), тоді як серед хлопців таких лише 14,3%. По-третє, є молодіжні групи, з якими однаково взаємодіють як хлопці, так і дівчата. Це насамперед фани музичних напрямів та гуртів, що в принципі не дивно, оскільки самі ці групи формуються з однаковим залученням гендеру. Те ж саме можна сказати і про контакти з членами інтернет-спільнот за інтересами. Водночас до груп, з якими дівчата і хлопці контактують, однаково належать також готи та емо. Характерно, що ці субкультури відрізняє прагнення до маскуванню гендерної належності. В обох і хлопці, і дівчата використовують грим, підводять очі, покривають нігті чорним лаком. Гендерна специфіка не акцентується. І готи, і емо прагнуть насамперед маніфестувати свої емоційні переживання, які часто втілюють у художній формі, специфічній творчості. І, нарешті, по-н'яте, хлопці статистично значно частіше спілкуються з представниками більшості представлених у загальному переліку представників субкультур, особливо різниця між дівчатами та хлопцями помітна у випадках, коли молодіжні групи сформовані на засадах вираженої маскулінності зі схильністю до девіантності. Рокери, металісти, панки, гопніки – субкультури, які тісно пов'язані з виявами агресивності, растамани – з уживанням наркотичних речовин. Усе це скоріше пов'язано з чоловічим гендером. Не дивно, що серед дівчат мають знайомих гопників лише 7,9%, а серед хлопців – 25,6%.

Крім гендеру, субкультурна залученість виявилася тісно пов'язаною з тим, на якому етапі навчання були студенти (табл. 4). Можна припустити, що оскільки вікова різниця між першим і четвертим курсом зовсім незначна, йдеться швидше про статусні зміни. Між першокурсником, який починає своє навчання, і бакалавром, який очікує на

отримання диплома, існують суттєві відмінності щодо соціального позиціонування. З погляду функціонального підходу, у межах якого відбувається наше дослідження, входження до молодіжних субкультурних спільнот забезпечує молоді відчуття належності до соціально значимого життєвого простору, в якому, на відміну від звичайного «широкого» світу, легше підтримувати відчуття впевненості у собі. Проблемність позиціонування є досить складним феноменом, який формується внаслідок дії різних соціальних та психологічних складових. Одним з ключових моментів є внутрішня суперечливість самого статусу молодої людини, який містить дилеми «залежності – незалежності», «виокремлення – визнання» тощо. Залежність від дорослих поєднується з прагненням молодої людини до незалежності, бажання сформуватися як індивідуальність через виокремлення з-поміж інших.

Наступним завданням було визначення ставлення студентів до субкультурних спільнот. Респондентів просили визначити, чи є серед наведеного переліку ті субкультури, які подобаються їм особисто. Таке формулювання менш зобов'язує респондента визначити близькість до групи, проте дає можливість оцінити ставлення до тих чи інших субкультур. Оцінки розподілилися так (табл. 5):

Одразу помітно, що кількісна наповненість таблиці значно змінилася. Найбільш інформативним виявився не позитивний, а негативний вибір. Так, жодній із зазначених груп не симпатизує близько 30% опитаних, а вагалися з відповіддю 9,7%. Решта респондентів знайшли для себе групи, які чимось заслугоували на їхню прихильність. Також очевидним став поділ на групи, яким симпатизує порівняно відчутна кількість молоді (фани, репери, клабери, байкери) і такі, що мають мінімальну кількість прихильників. Якщо порівняти ці дані з попередньою таблицею, стає очевидним, що частина груп, представники яких досить помітно представлені у молодіжному середовищі, водночас практично позбавлені симпатій загалом. Наприклад, металісти, яких серед знайомих та друзів назвали 22% опитаних, викликають симпатію лише у 7,4%.

Отже, на основі проведеного дослідження можна констатувати, що в молодіжній свідомості триває процес озвичаєння феномену субкультурної ідентичності. Субкультури, попри притаманні їм ознаки унікальності, розглядаються як звичні елементи повсякденності, про які потрібно мати певне уявлення, щоб орієнтуватися в навколишньому середовищі. Однак попри тенденції легалізації та легітимації субкультур, які ґрунтуються на альтернативності сучасного соціокультурного простору, навряд чи можна говорити про толерантність загалом щодо представників більшості субкультур.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що субкультури в молодіжному середовищі виконують важливу функціональну роль осередку самоідентифікації. При цьому для молоді відкриваються різні варіанти самопозиціонування – як через належність, так і через дистанціювання від неформальних спільнот. Незважаючи на незначну представленість у реальному соціальному просторі, неформальні субкультури в сучасному молодіжному середовищі забезпечують варіативність самовизначення, створюють ту систему різноманітних «дзеркал», згідно з якою молода людина вибудовує власне «Я».

Таблиця 1

Міра близькості до молодіжних груп, членів яких об'єднує спільність інтересів, стилю життя тощо, N=5103

Молодіжні групи	%
Рокери	2,6
Геймери	1,5
Готи	1,2
Емо	0,7
Репери	0,5
Панки	0,4
Толкеністи	0,4
Фани футболу	0,4
Байкери	0,2
Клаббери	0,2
Націоналісти	0,2
Хіп-хоп	0,1
Хіпі	0,1
Рідновіри	0,1
Неформали	0,2
Не пам'ятаю	1,2

Таблиця 2

Оцінка представленості субкультурних спільнот у колі спілкування студентів

Молодіжні групи	% до тих, що відповіли
Фани музичних напрямів або гуртів	42,5
Фани спортивних напрямів або команд	41,6
Репери	40,0
Клаббери	35,5
Рокери	27,9
Емо	22,3
Готи	22,2
Металісти	22,0
Члени інтернет-спільнот за інтересами	19,0
Растамани	19,0
Панки	19,0
Байкери	15,4
Готшики	14,0
Прихильники флешмобу	13,0
Хіпі	8,7
Сатяністи	7,9
Фрікі	6,4
Інді	6,1
Нью-Ейдж	5,7
Яппі	3,3
Фурі	19,0
Інше	19,0
Важко відповісти	2,7
Таких немає	21,7

Таблиця 3

Гендерні відмінності представленості субкультурних спільнот у колі спілкування студентів

Молодіжні групи	хлопці	дівчата
Фани спортивних напрямів або команд	50,8**	37,9
Репери	48,9**	36,9
Фани музичних напрямів або гуртів	47,4	40,9
Клабери	42,5**	32,9
Рокери	38,7**	23,6
Растамани	33,1**	13,4
Металісти	31,6**	18,1
Пацки	29,7**	14,5
Гопники	25,6**	7,9
Емо	24,4	21,6
Байкери	23,3**	12,1
Готи	21,8	22,4
Члени інтернет-спільнот за інтересами	21,4	18,0
Таких немає	14,3**	24,6

** різниця статистично значима на рівні 1%

Таблиця 4

Представленість субкультурних спільнот у колі спілкування студентів I та IV курсів

Молодіжні групи	I курс	IV курс
Фани спортивних напрямів або команд	45,8	17,1
Репери	43,8	20,4
Фани музичних напрямів або гуртів	43,6	21,1
Клабери	37,5	18,1
Рокери	31,8	14,3
Емо	26,9	8,6
Металісти	25,9	8,2
Готи	25,7	6,9
Пацки	23,2	6,7
Растамани	17,5	6,9
Члени інтернет-спільнот за інтересами	16,1	6,5
Гопники	16,1	4,0
Байкери	15,5	14,1
Прихильники флешмобу	14,7	9,1
Хіпі	10,4	6,5
Таких немає	20,4**	29,1

** різниця статистично значима на рівні 1%

Таблиця 5

Оцінка міри симпатії до субкультурних спільнот

<i>Молодіжні групи</i>	<i>% до тих, що відповіли</i>
Фани музичних напрямів або гуртів	19,4
Фани спортивних напрямів або команд	17,3
Репери	16,9
Клабери	16,2
Байкери	14,2
Прихильники флешмобу	9,0
Члени інтернет-спільнот за інтересами	7,9
Металісти	7,4
Растамани	7,3
Хіпі	6,5
Готи	6,4
Емо	6,2
Панки	6,0
Інді	4,3
Фрікі	3,9
Інше	3,2
Гопники	2,9
Нью Ейдж	0,7
Яппі	2,1
Сатаністи	1,5
Фурі	0,7
Важко відповісти	9,7
Таких немає	29,5

Література:

1. Социология: энциклопедия / А. Грицанов [и др.]. – Мн. : Книжный дом, 2003. – 1312 с.
2. Eisenstadt S. H. From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure / S. H. Eisenstadt. – Glencoe, Illinois: Free Press.
3. Собкин В.С. Подросток-неформал: принадлежность к группе и жизненные ориентации / В. С. Собкин // Социология образования. – М. : Институт социологии образования РАО, 2010. – с. 62–65.
4. Сергеев В.К. Молодежная субкультура в условиях мегаполиса / В. К. Сергеев. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 118 с.